

Катерина Шеремета

здобувачка ступеня доктора філософії
факультет лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5935-954X
sheremetakateryna12@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ МОВ

Анотація. У статті висвітлено різні підходи вчених-мовознавців до тлумачення поняття «фахова мова» та окреслено основні концепції у вивченні фахових мов. Наголошено, що відсутність єдиного підходу в дослідженні поняття «фахова мова» зумовлює багатоаспектний аналіз цього лінгвістичного явища. Робота містить також виклад інформації про історичні шляхи становлення, передумови, вживання та використання фахової мови. Окреслено специфіку вживання терміну «мова для спеціальних цілей». Розглянуто особливості аналізу фахової мови в межах системно-мовної, прагмалінгвістичної та лінгвокогнітивної концепцій. Визначено важливість використання відповідної лексики та термінології в межах тієї чи іншої фахової мови. З'ясовано, що терміносистема будь-якої фахової мови динамічно розвивається та зазнає змін відповідно до науково-технічних здобутків суспільства, забезпечуючи комунікативні потреби фахівців певних галузей. Фахову мову представлено як засіб професійного спілкування в певній галузі, що забезпечує не лише фіксацію та передачу фахових знань, а також певною мірою є основним чинником науково-технічного та сталого розвитку суспільства. Проаналізовано різницю між фаховою та побутовою мовами, можливості та важливість використання першої. Фахова мова представлена як неоднорідна структура, яка змінюється відповідно від сфери використання різними фахівцями/вченими. Зазначено, що основними ознаками фахової мови є: тісний зв'язок з певною галузевою сферою; певний набір термінологічних одиниць; використання загальноновживаних лексичних одиниць у межах фахової мови відповідно до вимогам тієї чи іншої галузі знань; унормованість на рівні морфології, лексики, синтаксису й організації тексту; наявність писемної й усної форм.

Ключові слова: мова для спеціальних цілей; загальноновживана лексика; лінгвокогнітивна концепція; прагмалінгвістична концепція; системно-мовна концепція; термінологія; фахова мова.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. З швидким розвитком науки та техніки змінюються усі сфери життя людини, зокрема, приділяється чимала увага ролі фахового спілкування серед представників різних професій, що, в свою чергу, спонукає науковців досліджувати становлення, функціонування та розвиток фахової мови в різних науках. Відсутність єдиного підходу в дослідженні поняття «фахова мова» зумовлює багатоаспектний аналіз цього лінгвістичного явища. Ще в епоху середньовіччя під час поділу праці та освоєння певної спеціалізації знань почали своє формування найперші фахові мови.

Мовознавці звертали свою увагу безпосередньо на функціональні аспекти мови й аналізували її особливості. Вільгельм фон Гумбольдт є першим теоретиком у галузі мовознавства, що ґрунтовно, з філософської точки зору проаналізував багатий мовний матеріал. В. фон Гумбольдт (1984) вбачав у мові дух народу, його самобутність, «єдину енергію», невичерпність, різноманіття. Вчений указував на те, що «між мовою та успіхами в інших видах інтелектуальної діяльності існує незаперечний зв'язок» (Гумбольдт, 1984, с. 18). Основна ідея вчення В. фон Гумбольдта полягає саме в тому, що словесне називання предмета не є окремим актом словотворення, а частина цілісного процесу мовної творчості (Гумбольдт, 1984, с. 20).

Проте, лише в першій половині ХХ ст. фахова мова стала об'єктом вивчення лінгвістів, саме на Міжнародному конгресі славистів у 1929 р., під час якого представники Празького

лінгвістичного гуртка зосередили свою увагу на варіативності мовлення відповідно до комунікативної ситуації та функціональних особливостей мовних систем. У науковий вжиток термін «фахова мова» введено саме представниками Празького лінгвістичного гуртка, які вважали, що фахові мови обмежуються галузевою сферою мовного спілкування й протиставляли їх іншим сферам життя, наприклад, побутовій (Лейчик, 2006, с. 4).

Наприкінці ХХ століття в американській та британській лінгвістиках на позначення фахової мови почали вживати термін *language for special/specific purposes* (LSP) – «мова для спеціальних цілей». До «спеціальних цілей» відносять сфери соціальних відносин (наука, медицина, право, економіка, мистецтво тощо). Наслідуючи англійську (Hutchinson & Waters, 1987) та німецьку наукові традиції (Fluck, 1996; Hoffmann, 1985; Schmidt, 1971), вітчизняні мовознавці послуговуються терміном «фахова мова».

Основою розвитку різних видів фахових мов насамперед слід вважати науково-технічний прогрес, через те, що завдяки такому швидкому, систематичному руху розвивається така термінологія та виникають нові реалії, з'являється потреба використання саме тієї лексики, яка була б здатна з великою точністю виражати саме потрібні наукові поняття. Тому, через потреби суспільства назвати та описати нові явища виникають різні фахові мови.

Як зауважують українські лінгвісти Кияк, Науменко та Огуй (2006), функціонування фахової мови чітко окреслене певною термінологією, тобто остання стає головним ресурсом для мовних одиниць і джерелом нагромадження знань та інформації усіх фахових мов (с. 29).

Проте, найзмістовніше та актуальне тлумачення поняття «фахова мова» знаходимо в німецького лінгвіста Гофмана (Hoffmann, 1985), який пропонує свій варіант пояснення, відповідно до якого «фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в спеціально обумовленій комунікативній сфері та мають на меті досягнути повного розуміння між усіма фахівцями певної галузі» (с. 53). З огляду на це, ключовим критерієм для виділення фахової мови є своєрідне відношення та використання в певній галузі науки чи професійній діяльності та належним комунікативним середовищем.

Берсенев (Берсенев, 1968) вважає, що фахова мова – це сукупність одиниць всіх рівнів мовної системи, що використовуються в комунікації. Усі текстів фахової мови поєднуючись в одне ціле визначаються визначають «галузева література» (Берсенев, 1968, с. 34). Основна мета фахової мови – це покращення фахової діяльності, збільшення швидкості передачі інформації, її зрозумілості та ясності для певного кола осіб. «Фахова мова, слугуючи засобом професійного спілкування в окремій галузі, забезпечує не лише фіксацію та передачу фахових знань у певних видах діяльності, а також певною мірою є основним чинником науково-технічного та сталого розвитку суспільства» (Федоренко, Бондаренко & Бернадіна, 2020, с. 69)

На думку Морозова (2000), головною функцією фахових мов є «збільшення шляхів ефективності фахової діяльності (за допомогою зменшення інформації, її обсягів, пришвидшення темпів передачі інформації)» (с. 36). Отже, на протигагу побутовій мові, професійна мова має краще висловлений кодовий характер. Деталізація кодування, або «інформаційна ємкість понять зростає з розвитком наукових концепцій» (Суперанская, Подольская & Васильева, 1989, с. 9).

Мета статті полягає в окресленні поняття «фахова мова» вітчизняними та іноземними науковцями, розгляд важливих концепцій для вивчення фахових мов, а також узагальненні та систематизації знань фахової мови.

2. МЕТОДИ

Для досягнення мети застосовано такі основні методи: аналіз, синтез, узагальнення – для уточнення теоретичних засад вивчення поняття «фахова мова» та формування висновків.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Фундаментальним завданням будь-якої фахової мови є забезпечення мовними знаками зрозуміле сприйняття певної галузі чи професійної діяльності та досягнення розуміння між усіма її фахівцями (Fluck, 1996, p. 6).

Наразі методологія вивчення фахових мов базується на таких трьох основних, взаємодоповнюючих концепціях: 1) системно-мовну; 2) прагмалінгвістичну; 3) лінгвокогнітивну (Roelcke, 2005, p. 16–17).

У межах *системно-мовної* концепції фахову мову визначають як систему мовних знаків, що використовуються у фаховому спілкуванні. Особлива детально розглядаються принципи можливої побудови та поєднання мовних одиниць фахової мови та їх взаємовідношення. З-поміж найпомітніших та особливих рис цього напряму є твердження про системну організацію фахової мови, оскільки вона входить в загальну мовну систему, доповнює її та слідує всім її законам і правилам: виражає весь понятійний світ кожної галузі, показує та виражає окремі сторони усього системного світу. До того ж у межах цієї концепції наголошується, що хоча лексика фахової мови вміщує різні терміни певної галузі, разом можливі випадки виявлення міжгалузевої і загальнонаукової лексики, виведення професіоналізмів і номенклатури, загальноповживаних лексичних одиниць, професійних жаргонізмів, сленгізмів, проте, основою для фахової мови все ж таки є термін. Унаслідок цього, відбувається розгляд терміну в співвідношенні з системою мовних знаків фахової мови, його місця в цій системі, оскільки, на думку прихильників такої точки зору, термін може лише існувати, коли він є невід'ємним елементом всієї системи. Терміносистема будь-якої фахової мови – це «складне й неоднозначне явище, що утворює особливу терміносистему, яка динамічно розвивається та зазнає змін відповідно до науково-технічних здобутків суспільства, забезпечуючи комунікативні потреби фахівців цих галузей» (Федоренко, Бондаренко & Бернадіна, 2020, с. 69). Тому представники системно-мовної концепції створили й узагальнили поняття «термін» як основу фахової мови, її лексичну одиницю, що виявляє загальне, конкретне чи абстрактне поняття певної структурованої галузі.

Отже, відповідно до цієї концепції, важливим для фахової мови є її системність та організованість усіх понять та термінології.

Наступна *прагмалінгвістична* концепція розглядає фаховий текст як найзмістовніший засіб вираження фахової мови. Тому виникає важливість розуміння поля фахового тексту, його контексту та контекстуальних зв'язків. Інакше кажучи, відбувається певне зрушення відносно значення мовних одиниць фахової мови, оскільки інтерес науковців зосереджено на вивченні того, що фахівці намагаються виразити за допомогою своїх висловлювань, а не на тому, що означають мовні одиниці в складі висловлювань. Вбачається, що фаховий текст має певну прагматичну настанову, тобто має певні правила побудови, функціонування всіх мовних одиниць фахової мови та відповідно характеризується зв'язністю, цілісністю, завершеністю, цільовими інтенціями автора, обмеженням певної професійної комунікації. Тим не менш, лексика фахової мови розкриває всі свої властивості та ознаки тільки при дійсному, практичному її використанні у фахових текстах. Фаховий текст є матеріалом діяльності його укладача, фахівця, науковця, який добре розуміється на тій чи тій сфері та пов'язаний з рівнем розвитку певного фаху, з його професійними знаннями. Потрібно зазначити й те, що ретельно досліджується та важливо зосередити на цьому увагу, в яких комунікативних умовах перебуває той чи інший текст, тобто, що відбувається навколо під час написання тексту, а отже, аналізується оточення.

Таким чином, фахова мова розглядається не тільки як система мовних одиниць, які уможливають здійснення фахової взаємодії, спілкування, а що саме має бути висловлене та за допомогою яких і відбувається фахова комунікація. Враховуючи все вищезазначене, що в межах цієї концепції головне місце має фаховий текст, який є своєрідним складним комунікативним механізмом посередником, завдяки якому можлива комунікації між фахівцями не тільки однієї галузі, а також і міжгалузева.

Остання, але не менш важлива, *лінгвокогнітивна* концепція, зосереджується на тому, хто висловлює певні думки (продуцент) та того, на кого передається потрібна інформація (реципієнт) певної фахової комунікації. В основу цієї концепції покладено відображення оточуючого світу фахівця шляхом використання ним лексики фахової мови, тобто те, наскільки він володіє тією чи іншою інформацією та які уявлення присутні в його понятійному апараті. Фахова мова розглядається як особливий когнітивно-комунікативний простір, в основі якого лежить комплекс важливих понять, концептів, критеріїв, категорій і субкатегорій. Вважається, що одним із перших та найважливіших завдань цієї концепції є аналіз фахових мов, для того щоб зрозуміти загальні когнітивні механізми. У межах цієї концепції ретельно досліджуються інтелектуальні, мисленнєві передумови під час вживання фахової лексики у фахових текстах. Вірогідні та правдиві пояснення функціонування мови можна отримати тільки під час аналізу когнітивних структур представлення знань. Через це, основою лінгвістичного дослідження, відповідно до такого напрямку, стають когнітивні можливості фахівця. Послідовники цієї концепції досліджують термін як лінгвістичний феномен, у якому відображаються способи розуміння окремої галузі знання чи діяльності та в якому представлені структури фахового знання.

З огляду на це, зазначається, що професійні комуніканти використовують як мовні та фахові наукові знання, так і власний, цілком індивідуальний досвід (практичні знання), саме це, так само, надає можливість дослідити семантичну сторону терміна, його використання єдності мовлення та комунікативної ситуації (дискурс) та відслідкувати, яким чином він пов'язаний з діяльністю людей (Вискушенко, 2015, с.1–4).

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, аналіз лінгвістичної літератури з аналізованої проблеми дозволяє констатувати, що основними ознаками фахової мови є: тісний зв'язок з певною галузевою сферою; певний набір термінологічних одиниць; використання загальноживаних лексичних одиниць у межах фахової мови відповідно до вимогам тієї чи іншої галузі знань; унормованість на рівні морфології, лексики, синтаксису й організації тексту; наявність писемної й усної форм. З'ясовано, що вивчення фахових мов ґрунтується на таких основних концепціях, як-от: лінгвокогнітивна концепція, прагмалінгвістична концепція та системно-мовна концепція.

До перспективних напрямів подальших досліджень відносимо вивчення особливостей певної фахової мови, зокрема мови американської освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Берсенева, С. Д. (1968). *Статистика классов слов в речи обиходно-бытового и научного стилей в немецком языке. Теория и практика лингвистического описания разговорной речи*. Горький.
- Вискушенко, С. А. (2015). Фахова мова як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, 52, 142–144.
- Гумбольдт, В. (1984). *Избранные труды по языкознанию: сборник работ*. Новгород: Прогресс.
- Кияк, Т. Р., Науменко, А. М., & Огуй, О. Д. (2006). *Теория і практика перекладу (німецька мова)*. Вінниця: Нова книга.
- Лейчик, В. М. (2006). *Терминоведение. Предмет, методы, структура*. Москва.
- Морозов, Г. И. (2000). Роль науки о терминах. *Научно-техническая терминология*, 1, 34–36.
- Суперанская, А. В., Подольская, Н. В., & Васильева, Н. В. (1989). *Общая терминология. Вопросы теории*. М.: Наука.
- Федоренко, С. В., Бондаренко, Т. Б., & Бернадіна, А. В. (2020). Структурно-семантичні особливості функціонування та перекладу англійських термінологічних словосполучень фахових мов електротехніки та машинобудування. *Advanced Linguistics*, 5, 68–74.
- Fluck, H.-R. (1996). *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. Stuttgart: UTB Francke.
- Hoffmann, L. (1985). *Kommunikationsmittel Fachsprache*. Tübingen: Gunter Narr.
- Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A learning-centered approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roelcke, T. (2005). *Fachsprachen*. Berlin: Erich Schmidt.
- Schmidt, W. (1971). *Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen*. Leipzig.

REFERENCES

- Bersenev, S. D. (1968). *Statistika klassov slov v rechi obikhodno-bytovoï i naychnoho stilei v nemetskom yazyke. Teoria i praktika linhvisticheskoho opisania rechi [Statistics of word classes in the speech of common and scientific styles in German. Theory and practice of linguistic description of colloquial speech]*. Horkyi. [in Russian]
- Fedorenko, S.V., Bondarenko, T. B., & Bernadina, A. V. (2020). Strukturno-semantychni osoblyvosti funkcionuvannia ta perekladu terminologichnyh slovospolychen fahovyh mov elektrotehniky ta mashynobuduvannia [Structural and semantic features of functioning and translating English terminological word-units of professional languages in electrical engineering and mechanical engineering]. *Advanced Linguistics*, 5, 68–74. [in Ukrainian]
- Fluck, H.-R. (1996). *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. Stuttgart: UTB Francke. [in German]
- Hoffmann, L. (1985). *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr. [in German]
- Humboldt, V. (1984). *Izbrannye Trudy po yazukoznaniuu: sbornik pabot [Selected works on linguistics: collection of papers]*. Novhorod: Prohress. [in Russian]
- Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A learning-centered approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kyiak, T. R., Naumenko, A. M., & Ohui, O. D. (2006). *Teotia i praktyka perekladu (nimetska mova) [Theory and practice of translation (German)]*. Vinnytsia: Nova Knuha. [in Ukrainian]
- Leichik, V. M. (2006). *Terminovedenie. Predmet, motodu, struktura [Terminology. Subject, methods, structure]*. Moscow. [in Russian]
- Morozov, G. I. (2000). *Rol nauki o terminakh [Role of the science in terms]*. *Scientific and technical terminology*, 1, 34–36. [in Russian]
- Roelcke, T. (2005). *Fachsprachen*. Berlin: Erich Schmidt. [in German]
- Schmidt, W. (1971). *Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen*. Leipzig. [in German]
- Superanskaia, A. V., Podolskaia, N. V., & Vasileva, N.V. (1989). *Obshchaia terminologiia. Voprosu teorii [General terminology. Questions of theory]*. M.: Nauka. [in Russian]
- Vyskushenko, S. A. (2015). *Fakhova mova yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia [Professional language as an object of linguistic research]*. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological*, 52, 142–144. [in Ukrainian]

Kateryna Sheremeta. Methodology of studying specialized languages. The article highlights different approaches of linguists to the interpretation of the notion “specialized language” and outlines the basic concepts in the study of specialized languages. It is emphasized that the lack of a unified approach in the study of the notion “specialized language” determines the multifaceted analysis of this linguistic phenomenon. The work also contains information about the historical ways of formation, preconditions, use and application of the notion “specialized language”. The specifics of exploiting the term “language for special purposes” are outlined. The peculiarities of the analysis of specialized language within the system-language, pragmalinguistic and linguocognitive concepts are considered. The importance of using appropriate vocabulary and terminology within one or another specialized language is determined. It was found that the terminology of any professional language is developing dynamically and is changing in accordance with the scientific and technical achievements of society, providing the communicative needs of specialists in certain fields. Specialized language is presented as a means of professional communication in a particular field, which provides not only the fixation and transfer of professional knowledge, but also, to some extent, is a major factor in scientific, technical and sustainable development of society. The difference between professional and everyday languages, possibilities and importance of using the former one are analyzed. Specialized language is presented as a heterogeneous structure, which varies according to the scope of use by different specialists / scientists. It is noted that the main features of specialized language are as follows: close connection with a certain field of industry; a certain set of terminological units; use of common lexical units within the specialized language in accordance with the requirements of a particular field of knowledge; normalization at the level of morphology, vocabulary, syntax and organization of the text; presence of written and oral forms.

Keywords: language for special purposes; common vocabulary; linguocognitive concept; pragmalinguistic concept; system-language concept; terminology; specialized language.

*Received: December 05, 2020
Accepted: December 12, 2020*